

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИКОРИСТАННЯ ДІЛОВИХ ІГОР НА ОСНОВІ МІЖПРЕДМЕТНОГО ПІДХОДУ В ПІДГОТОВЦІ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ

У статті розглянута необхідність використання в навчальному процесі при підготовці військових фахівців ділових ігор на основі міжпредметного підходу, а також представлені принципи їх організації, характерні особливості та послідовність проведення.

Ключові слова: ділові ігри, організаційно-педагогічні умови, міжпредметний підхід, підготовка, військовий фахівець.

В статье рассмотрена необходимость использования в процессе обучения при подготовке военных специалистов деловых игр на основе межпредметного подхода, а также представлены принципы их организации, характерные особенности и последовательность проведения.

Ключевые слова: деловые игры, организационно-педагогические условия, межпредметный подход, подготовка, военный специалист.

The article deals with the necessity of using professional games in teaching military specialists based on interdisciplinary approach. It also presents principles of their organization, peculiarities and procedure of their use.

Key words: professional games, organizational-pedagogic conditions, interdisciplinary approach, training, military specialists.

Актуальність теми. Динамічний розвиток озброєння та військової техніки, розвиток міжнародного військового співробітництва, участь офіцерів у розв'язанні нехарактерних для збройних сил проблем у складі миротворчих контингентів, місій тощо у різних регіонах світу вимагає постійної роботи над удосконаленням системи їх професійної підготовки та перепідготовки. ВВНЗ мають забезпечувати активне засвоєння слухачами знань з різних галузей наук, отримання фахових навичок і вмінь, а також формування їх готовності до самостійного виконання завдань за посадовими обов'язками та перенесення психологічних і фізичних навантажень, що очікують їх в майбутній військово-професійній діяльності.

Серед традиційних та активних методів навчання цим вимогам найбільш повно відповідають ділові ігри. Вони сприяють відтворенню «предметного і соціального змісту професійної діяльності, основних умов і системи відносин, характерних для відповідної діяльності» [13, с. 357-358], а також дають можливість засвоювати навчальний матеріал не тільки з декількох споріднених навчальних дисциплін, але й дисциплін з різних галузей знань і реалізовувати виховні функції.

Постановка проблеми. Аналогом ділових ігор у військовій сфері є командно-штабні навчання та воєнні (воєнно-спеціальні) ігри. Їх проводять після того, як слухачі оволодівають теоретичними основами відповідних навчальних дисциплін, засвоять обов'язки посадових осіб та отримують практичні навички та

вміння для їх виконання [6]. Проте, їх змістовне наповнення запрограмоване певною мірою шаблоно, оскільки вони проводяться за традиційними методиками. Решта варіантів ділових ігор застосовуються в межах матеріалу однієї теми або дисципліни.

Розширення міжнародного військового співробітництва, участь офіцерів у вирішенні нехарактерних для збройних сил проблем висуває додаткові вимоги до їх підготовки. Зокрема, це – знання іноземних мов, опанування навчального матеріалу з різних галузей знань, здатність застосовувати його в умовах реальної обстановки, розвиток комунікативних навичок і вмінь, формування здатності творчо мислити та приймати оптимальні рішення. При цьому, слід зауважити, що зростання обсягу необхідних фахових знань проходить, як правило, при незмінних загальних термінах професійної підготовки або при незначних змінах.

Для забезпечення виконання вказаних вимог пропонується введення таких ділових ігор, які цілеспрямовано будуть закріплювати набуті знання та формувати практичні навички та вміння не тільки з однієї теми або дисципліни, але й з декількох навчальних дисциплін з різних галузей знань, тобто ігор, у яких властивість забезпечувати міжпредметні зв'язки перетворюється на її організаційний принцип, а саме, ділових ігор, що створюються на основі міжпредметного підходу. Тому предметом дослідження даної статті стали організаційно-педагогічні умови їх використання.

Мета статті. У статті були визначені цілі, пов'язані із визначенням принципів побудови ділових ігор на основі міжпредметного підходу та визначенням організаційно-педагогічних умов їх підготовки та проведення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом діловим іграм приділяється багато уваги. Проблеми і рекомендації щодо вдосконалення організації їх проведення розглянули в своїх працях Ж.В.Зав'ялова, Т.Д.Зинкевич-Євстигнеєва, В.В.Ягупов, Т.М.Хлебнікова, Л.В.Єжова, А.М.Гуревич. Проте, міжпредметні зв'язки в іграх визначені тільки, як одна з їх природних властивостей: «Вказана форма організації навчального процесу знімає протиріччя між абстрактним характером навчального предмету і реальним характером професійної діяльності, системним характером знань, які використовуються, та їх належності різним дисциплінам» [4, с. 5].

У свою чергу Н.М.Півень робить акцент на необхідності цілеспрямованого використання міжпредметного підходу у підготовці фахівців, що зумовлено, насамперед, усвідомленням ролі професійної освіти у розвитку і формуванні майбутнього суб'єкта професійної діяльності [12].

В.В.Ягупов, досліджуючи зміст поняття «міжпредметні зв'язки», визначає їх як самостійну галузь дидактичних знань, що має свої цілі, завдання і принципи, методи, організаційні форми і засоби навчання, за допомогою яких формуються міжпредметні знання [12]. Вони посилюють взаємодію всіх дидактичних принципів у процесі навчання, підпорядковуючи їх вирішенню проблеми формування у тих, хто вчиться, цілісної системи знань про світ, мислення та людину [13].

Таким чином запропонований вид ділових ігор виступає одним із методів і одночасно формою міжпредметних зв'язків.

Діапазон їх застосування можна визначити з тлумачення поняття «міжпредметні зв'язки», що пропонує «Педагогічний енциклопедичний словник»: «Організація навчально-виховного процесу на основі міжпредметних зв'язків може торкатися окремих уроків (частіше узагальнюючих), тем, підпорядкованих розв'язанню міжпредметної проблеми, декількох тем різних курсів, цілого циклу навчальних предметів чи встановлювати взаємозв'язки між циклами» [9 с. 140]. У нашому випадку це означає, що міжпредметний підхід стає основним принципом організаційної побудови вказаних ділових ігор.

Проблема організації ділових ігор розглянута досить докладно, зокрема, в

працях В.М.Лизинського, Л.І.Уманського, В.В.Ягупова, Т.М.Хлебнікової, А.М.Гуревич, в яких визначені загальні етапи, порядок проведення та контролю, розглянуті в якості прикладів і запропоновані для вирішення конкретні квазіпрофесійні ситуації. Проте, вони, як правило, або потребують від учасників певного досвіду роботи за фахом, або стосуються певної дисципліни чи групи споріднених дисциплін. Тому виникла проблема, щоб шляхом аналізу наявних методів проведення ділових ігор, визначити організаційно-педагогічні умови їх використання на основі міжпредметного підходу для підготовки військових фахівців.

Виклад основного матеріалу. «Аналіз і розуміння професійної освіти як відкритої системи в синергетичному аспекті показує, що вона є самоорганізуючою системою. А це означає, що вона спирається на власні людські, суб'єктні, теоретично-методологічні, процесуально-методичні, матеріально-фінансові, управлінсько-організаційні та інші потенціали, за допомогою і за сприяння яких здатна ефективно досягати ієрархію своїх цілей, основних завдань і напрямів навчально-виховної діяльності: «Основною метою діяльності ВНЗ є забезпечення умов, необхідних для отримання особою вищої освіти, підготовка фахівців для потреб України» [5, с. 184].

Активна участь Збройних Сил України у міжнародному військовому співробітництві, а саме – міжнародних навчаннях, штабних тренуваннях, миротворчих контингентах і місіях значно розширила вимоги до військово-професійної підготовки військових фахівців. Взаємодія з військовослужбовцями збройних сил іноземних країн, представниками міжнародних організацій, виконання нехарактерних для них завдань (функцій військової поліції, ліквідація наслідків стихійних лих і техногенних катастроф) в іншомовному середовищі серед різних верств населення, складні умови воєнно-політичної та економічної обстановки в регіонах, де перебуває український миротворчий контингент, вимагає від офіцерів системної і комплексної міждисциплінарної компетентності у різних сферах – соціальній, особистісній чи суб'єктній, загальнопрофесійній, фаховій, міжособистісної взаємодії, іншомовній, дипломатичній тощо.

Міжпредметна компетентність у вказаних сферах формується в системі післядипломної освіти, на курсах багатонаціональних штабів при Національному університеті оборони

України та курсах мовної підготовки. Основною формою навчання є комп'ютерні ігри, на яких відпрацьовуються можливі варіанти дій в складних умовах. Злагодження частин і підрозділів, взаємодія з цивільними представниками відпрацьовується при військових частинах.

Проте, міжпредметна взаємодія стосується в основному військових дисциплін. Засвоєння навчального матеріалу дисциплін з різних галузей знань відбувається окремо. У зв'язку з застосуванням шаблонних ситуацій залишається традиційність і стереотипність у процесі навчання.

Також у процесі підготовки вирішуються завдання з виховання у військових фахівців «свідомого, творчого ставлення до навчання, виховання високих моральних і бойових якостей та забезпечення психологічної адаптації всіх категорій особового складу ВВНЗ відповідно до їх фаху» [6, с. 34].

Ділова гра, як один з ефективних видів діяльності, що лежить в основі активного навчання, яка «має за мету зробити кожного студента безпосереднім учасником навчального процесу» [11, с. 74], дає змогу організувати продуктивний процес засвоєння суспільного досвіду шляхом вирішення професійно-значущих завдань.

Крім того, за дослідженнями І.Б.Коротяєва, В.Г.Мамігонова, Т.А.Мамігонової і Л.В.Єжова, ділові ігри за своїми властивостями цілком можуть сприяти ефективному засвоєнню навчального матеріалу з декількох дисциплін з різних галузей знань, що поєднуються єдиною практичною сферою застосування, тобто забезпечують міжпредметні зв'язки [4, 7, 8]. Вони у процесі підготовки майбутніх фахівців є одним із важливих потенціалів вищої професійної освіти, оскільки являють собою єдність цілей, функцій, змістових і структурних елементів навчальних дисциплін. Їх реалізація сприяє узагальненню, систематизації та закріпленню знань, формуванню узагальнених навичок і вмінь, у кінцевому результаті – формуванню цілісного наукового світогляду та якостей всебічно та гармонійно розвиненої особистості фахівця як суб'єкта професійної діяльності. Це пов'язано з тим, що у міжпредметних зв'язках, які сприяють інтеграції загальнонаукових і професійних знань підготовки майбутніх фахівців, вміститься оптимальне методичне рішення багатьох дидактичних проблем професійної підготовки [12].

Враховуючи, що «міжпредметні зв'язки відображають комплексний підхід до виховання і навчання, дозволяють виділити як головні елементи змісту освіти, так і взаємозв'язки між предметами, формують конкретні знання слухачів, розкривають гносеологічні проблеми» [9, с. 140], а також беручи до уваги необхідність адаптації отриманих знань між собою, застосування їх відповідно до майбутніх фахових завдань у складних умовах обстановки, виховання необхідних професійних якостей, ми вважаємо, що дану функцію необхідно застосовувати цілеспрямовано для забезпечення взаємозв'язку між навчальними дисциплінами з різних галузей знань.

Таким чином, для сприяння комплексному формуванню військових фахівців у відповідності з сучасними вимогами доцільно використовувати ділові ігри на основі міжпредметного підходу.

Аналіз загальних принципів організації ділових ігор, що сформульовані А.О.Вербицьким [1], Я.М.Бельчиковим і М.М.Бірштейном [10], а також особливостей міжпредметних зв'язків, які розглянуті В.В.Ягуповим і Н.М.Півень [12], дозволяють представити принципи побудови ділових ігор на основі міжпредметного підходу.

Принцип забезпечення міжпредметних зв'язків, який передбачає визначення міжпредметних зв'язків, які:

поєднують декілька тем окремої або декількох споріднених фахово-орієнтованих дисциплін;

формують конкретні знання тих, хто вчиться, і включають їх в операційну систему гри;

відіграють важливу роль у розвитку системного мислення, сприймання й розуміння дійсності у тісному взаємозв'язку їх змісту і форми зовнішнього і внутрішнього, цілого і частини [12].

Принцип імітаційного моделювання конкретних умов і змін умов обстановки. Моделювання реальних умов професійної діяльності фахівця з урахуванням всієї різноманітності службових, соціальних та особистих зв'язків.

Принцип ігрового моделювання змісту і форм професійної діяльності. Відповідно до даного принципу на етапі підготовки гри крім моделі, що імітує квазіпрофесійної ситуації, створюється ігрова модель професійної діяльності слухачів.

Принцип спільної діяльності передбачає участь декількох учасників, оскільки потребує від розробника вибору та характеристики ролей, визначення їх повноважень, інтересів і засобів діяльності. При цьому виявляються та моделюються

Питання педагогіки

найбільш характерні види професійної взаємодії «посадових» осіб.

Принцип діалогічного спілкування, який передбачає участь у вирішенні проблеми кожного учасника, право висловити свою точку зору з будь якого проблемного питання, що виникає у грі. Всебічне обговорення слухачами навчального матеріалу дозволяє добитися комплексного уявлення ними професійно значущих процесів у діяльності.

Принцип двоплановості, який відображає процес розвитку реальних особистисних характеристик військового фахівця в «уявних», ігрових умовах. Перед слухачами ставляться цілі подвійного роду, що відображають реальний та ігровий контексти.

Принцип проблемності змісту імітаційної моделі і процесу її розгортання в ігровій діяльності. В основі гри покладено систему квазіпрофесійних завдань з ввідними (проблемними ситуаціями). У процесі гри слухачі мають проаналізувати ситуацію та прийняти рішення щодо її розв'язання і переконати інших у його правильності.

Головною метою впровадження ділової гри на основі міжпредметного підходу є забезпечення міжпредметних зв'язків між різними навчальними дисциплінами. Її основними **дидактичними цілями** є закріплення у військових фахівців системи знань з різних навчальних дисциплін і вироблення системних вмінь і здатностей, необхідних у майбутній фаховій діяльності, а **виховними** – вироблення настанови на практичне використання інтегрованих знань, розвиток творчого мислення, виховання індивідуального

стилю професійної діяльності в процесі взаємодії з іншими слухачами, подолання психологічного бар'єру щодо здійснення певних дій, притаманних майбутній діяльності.

Дотримуючись принципів побудови в підготовці до їх проведення, виконуються такі дії:

1. Визначення взаємозв'язків між навчальними дисциплінами, зокрема, навчального матеріалу модулів, окремих тем за ознакою їх комплексного застосування в майбутній фаховій діяльності, а також навичок, вмінь і здатностей, що необхідні для цього.

2. Розробка критеріїв оцінювання та уточнення їх показників.

3. Моделювання ситуацій, наближених до реальних, в яких застосовуються професійні та фахові знання, навички та вміння, утворення з них певної динамічної послідовності.

4. Визначення ролей, їх функцій і взаємодії у діловій грі.

5. Відпрацювання раптових ввідних для ускладнення обстановки, визначення способів і засобів їх передачі (доцільно враховувати складність навчального матеріалу, рівень його засвоєння слухачами).

6. Визначення матеріально-технічного забезпечення ділової гри.

7. Розробка сценарію.

8. Розподіл ролей між слухачами та підігруючими.

9. Вивчення ролей.

Зміст етапів проведення й аналізу та узагальнення береться за технологічною схемою ділової гри [10], що відображена в таблиці 1.

Таблиця 1.

Зміст етапів проведення й аналізу та узагальнення за технологічною схемою ділової гри (за В.М. Лизинським)

Етапи	Заходи	Послідовність дій
етап проведення	групова робота над завданням	робота з джерелами; тренінг; мозковий штурм; робота з агротехніком;
	міжгрупова дискусія	виступи груп представників; захист результатів; дотримання правил дискусії; робота експертів;
етап аналізу та узагальнення		вихід з гри; аналіз, рефлексія та саморефлексія; оцінка та самооцінка роботи; висновки та узагальнення; рекомендації.

Заходи і послідовність дій цих етапів достатньою мірою забезпечують повноту і мобільність ділової гри.

Враховуючи вищевикладене, змістом організаційно-педагогічних умов підготовки

та проведення ділової гри на основі міжпредметного підходу є такі:

застосування для досягнення мети гри інтегрованих знань з усіх навчальних дисциплін, що вивчаються слухачами;

спрямування гри на закріплення професійних і фахових знань, навичок і умінь слухачів за порівняно короткий термін, а також їх вдосконалення;

імітування реальних умов діяльності майбутнього військового фахівця, в результаті якого у грі домінує педагогічна мета, ігрова ситуація виступає лише фоном;

поєднання змісту навчальної діяльності і реальної майбутньої професійної діяльності військового фахівця;

моделювання воєнно-професійного середовища, що стимулює слухача до постійного аналізу обстановки, прогнозування її розвитку і прийняття певних рішень;

використання взаємопов'язаних знань з різних дисциплін змушує слухачів активізувати процеси мислення, свідомо, творчо ставитись до навчання і сприяє формуванню у них системних вмінь і здатностей, необхідних у майбутній фаховій діяльності;

динаміка розвитку квазіпрофесійних ситуацій дозволяє проводити вивчення морально-психологічних якостей слухачів і частково забезпечувати їх психологічну

адаптацію до майбутньої професійної діяльності;

міжпредметний підхід дає можливість у ході гри здійснювати контроль засвоєння знань з різних дисциплін за певний період (модуль, семестр).

Висновки. Таким чином, організаційно-педагогічні умови використання ділових ігор на основі міжпредметних зв'язків можуть цілеспрямовано сприяти комплексному засвоєнню наукових знань з різних дисциплін й закріпленню практичних умінь і навичок щодо використання отриманих знань у професійній діяльності та забезпечення суб'єктності слухачів у навчальному процесі.

Основним принципом організаційної побудови розглянутих ділових ігор є принцип забезпечення міжпредметних зв'язків, що сприяє інтеграції професійних і фахових знань в ході підготовки майбутніх військових фахівців.

Перспективним напрямом подальшого дослідження є експериментальна перевірка педагогічно-організаційних умов при використанні ділових ігор на основі міжпредметних зв'язків.

Література

1. Вербицкий А.А. Методологические рекомендации по проведению деловых игр / А.А. Вербицкий, Н.В. Борисова. – М., 1990. – 41 с.
2. Гончаренко С.У. Теоретичні основи дидактичної інтеграції у професійній середній школі / С. Гончаренко, І. Козловська // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 2. – С. 9-18.
3. Гуревич А.М. Ролевые игры и кейсы в бизнес-тренингах / А. Гуревич. – СПб. : Речь, 2007. – 144 с.
4. Єжова Л.В. Обзор деловых игр : [электронный ресурс] / Л. Єжова – СПб. – 17 с. – режим доступу до матеріалу: // <http://www.gilbo.ru>.
5. Закон України «Про вищу освіту» / Верховна Рада України. Комітет з питань науки і освіти. – Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во, 2004. – С.168-221 – (Законодавчі акти України з питань освіти).
6. Інструкція про організацію освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах Збройних Сил України та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України затверджена наказом Міністра оборони України, Міністра освіти і науки України від 13.04.2005 року №221/217. – режим доступу до матеріалу: [електронний ресурс] – режим доступу до матеріалу // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=18®=z0574-05>.
7. Кузьмінський А.І. Педагогіка у запитаннях і відповідях : [навчальний посібник] / А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко. – Київ : Знання, 2006. – 311 с.
8. Мамигонов В.Г. Педагогические игры: содержание и возможности / В.Г. Мамигонов, Т.А. Мамигонова // Советская педагогика. – 1981. – №2. – С. 96-104.
9. Педагогический энциклопедический словарь / [Гл. ред. Б.М. Бим-Бад]. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2003. – 528 с.
10. Хлебнікова Т.М. Ділова гра як метод активного навчання педагога / Т.М. Хлебнікова. – Харків : Основа, 2005. – 76 с.
11. Щербань П.М. Навчально-педагогічні ігри : [навчальний посібник] / П. Щербань. – Київ : Вища школа, 1993. – 112 с.
12. Ягупов В.В. Компетентнісний підхід до формування змісту професійної підготовки майбутніх бакалаврів технічного профілю (на прикладі спеціальності „Інженерне матеріалознавство”) / В.В. Ягупов, Н.М. Півень // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. – 2009. – Спецвипуск. – №3. – С. 283-287.
13. Ягупов В.В. Педагогіка : [навчальний посібник] / В.В. Ягупов. – Київ : Либідь, 2002. – 560 с.